

הפילהרמונית הישראלית, העונה ה-89

תל אביב: 4 * אינטרמצו * מאי 2026

דניאל כהן, מנצח

גיל שחם, כנר

פרופ' איתן אורנוי

קונצרט למנויים מס' 4

תל אביב, היכל התרבות ע"ש צ'רלס ברונפמן, אולם הקונצרטים ע"ש לאוי

אינטרמצו | יום ו' | 1.5.26 | י"ד באייר תשפ"ו | 11:00

היצירות בקונצרט

מייסון בייטס (נו' 1977): קונצ'רטו "הנווד" לכינור ולתזמורת

שיר איש הבלון

קוסם בבזאר

נווה מדבר

ג'אז צועני

משך היצירה: כ-27 דקות

דברי הסבר:

מייסון בייטס הוא מלחין, תקליטן ואוצר אמריקאי זוכה פרס גראמי. הוא היה מלחין הבית הראשון במרכז קנדי לאומנויות הבמה. המוזיקה הסימפונית שלו, שבוצעה תחת שרביטם של מנצחים דגולים כריקארדו מוטי ומייקל טילסון תומס, זכתה להצלחה רבה, ואכן מסקר שנערך לא מכבר על מוזיקה אמריקאית עולה כי הוא המלחין המבוצע ביותר בדורו. מייסון בייטס הלחין גם מוזיקה לסרטי קולנוע, לרבות "ים של עצים" בבימויו של גאס ואן סאנט ובכיכובם של נעמי ווטס ומתיו מקונוהיי. כאומן רבגוני הוא מחפש ומנסה דרכים שונות לשילוב מוזיקה קלאסית בתרבות העכשווית. הוא נמנה על סגל ההוראה בקונסרבטוריון למוזיקה של סן פרנסיסקו.

קונצ'רטו "הנווד" נכתב ב-2023 עבור הכנר גיל שחם, והוא הקונצ'רטו השני לכינור שבייטס הלחין. היצירה חוקרת את המוזיקה המסתורית ומלאת הנשמה של הנווד. היא נכתבה בהשראת מגוון רחב של תרבויות נודדות במזרח אירופה ובמזרח התיכון. כפי שמוזיקות הנוודים המשיכו להמציא את עצמן מחדש לאורך ההיסטוריה, כך גם הסגנונות הרבים שנמזגו לקונצ'רטו זה עורבבו יחד לכדי עולם צלילי ייחודי.

הפרק הפותח את הקונצ'רטו מתאר תמונה דמיונית של מוכר בלונים זקן הנווד ברחבי כפר בעודו שר מנגינה עגמומית. תושבי הכפר מצטרפים בהדרגה לשירתו. המוזיקה נשענת על אלמנטים מגוונים מאירופה הצוענית, והסולן מנגן לעתים בפיציקטו (פריטה) כחיקוי של מנדולינה. לאחר מכן מגיע הפרק השני "קוסם בבזאר", פרק קצר בסגנון סקרצו, בו התזמורת הופכת פיגורציות מבהיקות של הכינור למרקמים מנצנצים.

על רקע מרחבים תזמורתיים המתארים את מדבריות המזרח התיכון, מתגוללת המנגינה היהודית "אני מאמין" בפרק השלישי, "נווה מדבר". תחושת הזמן הכבדה מתבהרת כאשר נגלה לנגד רוחינו מראה האואזיס. פרק הסיום שועט קדימה בסגנון ג'אזי של שנות ה-30, בהשראת המוזיקאי האגדי ג'אנגו ריינהארט.

אדוארד אלגר (1857-1934): וריאציות על נושא מקורי, אופ' 36 ("וריאציות אניגמה")

משך היצירה: כ-30 דקות

דברי הסבר:

נושא וריאציות היא צורה מוזיקלית אשר מבטאת את אחד מעקרונות היסוד של אומנות ההלחנה - פיתוח של נושא באמצעות מגוון רחב של אמצעים מוזיקליים וסגנוניים, המאפיינים את קולו הייחודי של המלחין. גדולי המלחינים עשו שימוש בצורה זו והרפרטואר הקלאסי משופע ביצירות מופת הכתובות במתכונת זו.

ב"וריאציות אניגמה" שלו, לקח אדוארד אלגר את הצורה הזאת למחוזות חדשים, מוזיקליים או שמא חוץ מוזיקליים, כשהוא נוטע בהן ממד של מסתורין, חידה שנתרה לא מפוענחת עד עצם היום הזה - ה"אניגמה". ביצירה 14 וריאציות על נושא מקורי של המלחין, כאשר כל וריאציה מציגה דיוקן מוזיקלי של חבר או בן משפחה. כל וריאציה מיוצגת באותיות שהן לרוב ראשי התיבות של שם הדמות העומדת במרכז או בשם עצמו.

אלגר הלחין את הווריאציות בין השנים 1898-1899. הן היו הצלחתו המשמעותית הראשונה כמלחין ושינו לחלוטין את מסלול חייו. תוך זמן קצר הוענק לו תואר דוקטור לשם כבוד מאוניברסיטת קיימברידג' ואף תואר אבירות.

יותר מעשור לאחר שהלחין את היצירה, אלגר סיפר כי הלחנת הווריאציות החלה ברוח הומוריסטית בסלון ביתו. לאחר יום ארוך ומתיש של הוראה, שב אלגר לביתו, התיישב ליד הפסנתר והחל לאלתר. אשתו אליס התרשמה מאוד ועודדה אותו להמשיך. לשם שעשוע, החל אלגר לשלב באלתורים תכונות אופי של כמה מחבריו ועמיתיו. הוא העלה את האלתורים על הכתב ושלח את כתב היד למו"ל שלו, אוגוסט יגר, בתוספת ההערה הבאה: "רשמתי סדרת וריאציות על נושא מקורי... הווריאציות שימחו אותי משום שצירפתי להן כינויים של כמה מחבריי הקרובים - אתה הוא 'נמרוד'. כתבתי את הווריאציות כך שכל אחת תייצג את אופיה של ה'דמות'. נהייתי לדמיין כאילו ה'דמויות' עצמן הן שכותבות את הווריאציות"

מעניין שהמילה "אניגמה" כלל לא הופיעה בכותרת המקורית של היצירה, והמלחין אף לא הזכיר אותה בהסבריו למו"ל. רק בהערותיו לתוכניה בשנת 1899, אלגר כתב: "את האניגמה לא אסביר - ה'אמירה האפלה' שלה חייבת להישאר בלתי מפוענחת, ואני מזהיר כי הקשר בין הווריאציות לנושא הוא לעיתים דק ביותר; לאורך, דרך ומעל כל היצירה עובר נושא אחר וגדול יותר, אך הוא אינו מנוגן... לכן הנושא המרכזי לעולם אינו מופיע, כשם שבכמה דרמות מאוחרות... הדמות הראשית לעולם אינה נוכחת על הבמה."

הערה מעט מעורפלת זו הולידה דיון נרחב סביב השאלה מהי אותה אניגמה עליה מדבר המלחין וכיצד יש לפענח אותה. בחוגים מוזיקליים מסוימים היו משוכנעים כי האניגמה תימצא בדמות ציטוט

מוזיקלי כלשהו. חיפשו את מקור הנושא, האם ה"אניגמה" קשורה אליו, האם הנושא שאול מיצירה מוקדמת יותר של המלחין. ניסו לפרק את המלודיה בדרכים שונות ומשונות ולמצוא בה מקורות מוזיקליים עממיים או קלאסיים מפורסמים. אחרים טענו שהאניגמה טמונה בחלק השני של הנושא בשילוב עם אלמנטים מתוך הווריאציות. היו שחיפשו קישור לתחום הספרותי והיו ששיערו בכלל כי החידה קשורה לרעיון פילוסופי נשגב העומד בבסיס היצירה כולה, כמו למשל בדידות, כשהריק שבדידות מתבטא במשהו שלמעשה כלל לא מנוגן אך אופף את היצירה ברובד הפילוסופי.

קיימת גם תאוריה מעניינת נוספת שאינה קשורה ישירות לתחום האומנותי. ידוע כי אלגר נמשך לקריפטוגרפיה - מדע העוסק בהצפנה ופיענוח של מסרים סודיים. הוא נהג לאתגר את תלמידיו בכרסות שכללו משחקי מילים, אנגרמות וסימנים פונטיים שונים, שהסתירו מסרים לימודיים, אותם ביקש שיפענחו. תומכי תאוריה זו מצביעים על הביטוי יוצא הדופן שבו השתמש בהערה שלו "אמירה אפלה", המשמשת בקריפטוגרפיה כרמז למסר חבוי.

מסתורי ומרתק ככל שיהיה, נראה כי אין בנמצא רמז ממשי שניתן להיאחז בו כדי לחשוף מסר נסתר ביצירה. העובדה שאלגר העלה את הרעיון רק בדיעבד, לאחר השלמתה של היצירה, עשויה להעיד אולי כי מדובר בדמיונו העשיר של המלחין ולכל היותר במהלך מחושב שנועד לעורר סקרנות ולמשוך תשומת לב. ככל הידוע, אלגר עצמו התעייף בשלב מסוים מההשערות הבלתי פוסקות סביב האניגמה, ובשנותיו המאוחרות נהג פשוט לכתוב את היצירה "הווריאציות שלי".

הנושא הפותח את הווריאציות בנוי בצורת א-ב-א: חלק א' הוא נושא מהורהר ונוסטלגי בסול מינור המוצג במיתרים, ובולט בו מרווח הספטימה (הצליל השביעי) שהיה חביב במיוחד על אלגר. בחלק ב' מצטרפים כלי הנשיפה מעץ וישנה התבהרות מז'ורית. אקורד הסיום לאחר חזרתו של חלק א' המהורהר מז'ורי אף הוא, כאילו מכין את המאזין לווריאציה הראשונה החמה והאופטימית.

וריאציה 1 (C.A.E., ל'איסטו טמפו) מייצגת את קרולין אליס אלגר, רעייתו של המלחין. כך אלגר כתב עליה: "הווריאציה היא למעשה המשך של הנושא, עם תוספות שנועדו להיות רומנטיות ועדינות; מי שהכיר את C.A.E. יבינו את הרמז לאישה שחיה היו השראה רומנטית ועדינה".

וריאציה 2 (H.D.S-P., אלגרו) מוקדשת ליו ד' סטיוארט-פאוול, הפסנתרן בשלישייה של אלגר. אלגר מחקה כאן את הדרך האופיינית שבה נהג להתחמם על הפסנתר. הווריאציה נשמעת כמעין פוגה, כשהנושא מסתתר בקו הבס.

וריאציה 3 (R.B.T., אלגרו) מציגה מחבר רב מכר פופולרי באותם ימים בשם ריצ'רד בקסטר טאוונסנד. האיש הוגדר כבעל אופי חביב, אך בעל נטייה להגביה את קולו כשהוא מתרגש. אלגר מתאר זאת במעין פסאג'ים קצרים שעולים ומתגברים.

וריאציה 4 (W.M.B., אלגרו די מולטו) מייצגת את וויליאם מית' בייקר, ג'נטלמן כפרי בעל אופי מחוספס ונטייה לקום ולעזוב בפתאומיות, לעיתים בטריקת דלת. מסיפוריו של אלגר עולה כי היה טיפוס מאוד מתוכנן וקפדן, ועל כן אופי הווריאציה חד, מרובע וסוער.

וריאציה 5 (R.P.A., מודרטו) מתארת את ריצ'רד פ' ארנולד, בנו של המשורר מת'יו ארנולד. ריצ'רד היה פילוסוף צעיר, ולדברי אלגר "שיחתו הרצינית נקטעה שוב ושוב בהערות גחמניות ושנונות". הקו המלודי עמוק ורציני, אך נקטע מדי פעם בהתפרצויות של קטעי סטקטו עדינים ושובבים המתארים את ההערות השנונות של הצעיר.

וריאציה 6 (איזובל, אנדנטינו) היא מחווה לגברת איזובל פיטון, ידידתו של אלגר, אשר ניסתה ללמוד לנגן על ויולה בהדרכתו של המלחין. התלמידה לא עמדה במשימה, ובסופו של דבר הפסיקה את שיעוריה באומרה: "אני מעריכה את החברות שלנו הרבה יותר מדי". הווריאציה בעלת אופי קאמרי כשהוויולה היא הכלי המרכזי בה. היא כוללת מעברים רבים בין המיתרים כרמז לקושי של איזובל בטכניקה זו.

וריאציה 7 (טריוט, פרסטו) מתארת את ארתור טרויט גריפית', עוד אחד מתלמידיו הפחות מוצלחים של אלגר. על פי המלחין, הווריאציה מציגה את "ניסיונותיו המגושמים של טרויט לנגן בפסנתר", ואילו

המעבר הקצבי העולה מרמז על ניסיונות המורה להכניס קצת סדר בתוך הכאוס. "ה'טריקה' הסופית והנואשת מצביעה על כך שהמאמץ כשל".

וריאציה 8 (W.N., אלגרטו) מעמידה במרכז את ויניפרד נורברי, אך נראה כי ההתמקדות היא לא בנורברי עצמה אלא בביתה הנאה, ששימש להתכנסויות של מוזיקאים ולקונצרטים, והיה אהוב מאוד על המלחין.

וריאציה 9 (נמרוד, אדג'ו) היא המפורסמת ביותר מבין כל הווריאציות ומבוצעת לעיתים בנפרד מהיצירה כולה. היא מחווה למו"ל הנאמן של אלגר וחברו הקרוב אוגוסט יגר. Jäger בגרמנית פירושו "צייד", ובתנ"ך נמרוד הוא צייד. אלגר סיפר כי ההשראה לווריאציה הייתה שיחה שניהל עם יגר בתקופה קשה עבורו, בה היה מתוסכל ושקל להפסיק להלחין. יגר ידע לחזק ולעודד אותו. הוא השווה את מאבקיו של אלגר לאלה של בטהובן, שמצא כוחות להמשיך ולהלחין גם כשידע שהוא עומד להתחרש. יגר טען בפניו שככל ששמיעתו של בטהובן הידרדרה, כך המוזיקה שלו נעשתה יפה יותר, ושר לו את הפרק האיטי של הסונטה הפתטית. אלגר טען בפני ידידה שהפתיחה של "נמרוד" מרמזת על הסונטה הפתטית, ותהה "האם אינך שומעת זאת בהתחלה? רק רמז, לא ציטוט".

וריאציה זו היא שיא רגשי בלב היצירה, מתוזמרת בעושר רב ומקנה תחושה של נשגבות וקדושה, כעין כוראל דתי.

וריאציה 10 (דורבלה, אינטרמצו, אלגרטו) מתארת את דורבלה, היא דורה פני, שהייתה חברה של משפחת אלגר. היא הייתה צעירה, מלאת חיים וקסם אשר סבלה מגמגום קל - פרט שאלגר משקף בחוסר תקינות פוליטית בפסאג'ים של חלקי שש עשרה מקוטעים וקופצניים קלות.

וריאציה 11 (G.R.S., אלגרו די מולטו) נקראת על שמו של ד"ר ג.ר. סינקלר, נגן העוגב של קתדרלת הרפורד, אך מוקדשת למעשה לכלב הבולדוג הגדול שלו. אלגר כתב: "התיבות הראשונות מציגות את הבולדוג הגדול שלו... , כאשר נפל במורד תלול לנהר. שחייתו במעלה הזרם כדי למצוא אחיזה, ונביחת השמחה שלו עם היציאה לחוף" המשתקפת במכת טימפני חדה.

וריאציה 12 (B.G.N., אנדנטה) מוקדשת לבזיל ג. נווינסון, הצ'לן בשלישייה של אלגר. קבוצת הצ'לים מנגנת קו מלוזי מתמשך וחם כמחווה לנווינסון, שהיה "חבר רציני ומסור" של המלחין.

וריאציה 13 (***) (רומנצה, מודרטו) הוקדשה לידידתו של אלגר, לידי מרי ליגון. אלגר לא הצליח לקבל רשות להשתמש בראשי התיבות של שמה, כי היא הייתה בעיצומה של הפלגה לאוסטרליה בזמן שהווריאציות הוכנו לדפוס. זו הסיבה שבכותרת נותרו שלוש כוכביות. כסמל להפלגה אלגר מצטט כאן את "ים שקט ומסע צלח" של מנדלסון בסולו קלרינט.

שמועה שהסתובבה גרסה כי וריאציה זו עוסקת בכלל במישהי אחרת - הלן וויבר, לה אלגר היה מאורס מעל שנה ולבסוף היא עזבה אותו והפליגה למקום רחוק. תיאוריה זו אמנם אינה מתכתבת עם השימוש בשלוש כוכביות, אך יתכן שזו הייתה דרכו של אלגר להסוות זאת.

וריאציה 14 (E.D.U., פינלה, אלגרו) מוקדשת ללא אחר מאשר המלחין עצמו. הפעם אלה לא ראשי תיבות אלא שם החיבה שלו, "אדו", שניתן לו על ידי אשתו. אלגר הדגיש כי וריאציה זו נכתבה בתקופה בה חברים היו ספקנים לגבי עתידו המוזיקלי, אך היא נועדה להראות מה אדו התכוון לעשות.

התזמור עשיר והתחושה היא של ניצחון הרוח. יחד עם זאת, אלגר משלב כאן נושאים מוזיקליים מהווריאציות הראשונה והתשיעית (אליס אלגר ונמרוד), אולי כדי להזכיר את עמודי הטווח החשובים ביותר בחייו.

כתבה: פלינה קדם

האומנים המשתתפים

דניאל כהן, מנצח

דניאל כהן הוא המנהל המוזיקלי של התיאטרון הממלכתי בדרמשטאדט מאז 2018. שם הוא ניצח, בין היתר, על הפקות "לוהנגרין" ו"טריסטן ואיזולדה" מאת ואגנר, "סיפורי הופמן" מאת אופנבאך, "אלקטרה" מאת שטראוס, "ווצק" מאת ברג, "אותלו" מאת ורדי ו"לולו" מאת ברג.

כהן מנצח בקביעות בבתי האופרה של ברלין. בעונת 2015-16 שימש קאפלמייסטר בדויטשה אופר בעיר, ומאז הוא חוזר לשם באופן קבוע. באופרה הממלכתית של ברלין הוא ניצח על "פולחן האביב" בעונת 2016-17, וחזר בעונות הבאות לנצח על הפקות נוספות, בהן "הספר מסביליה" (רוסיני) ו"בטבעת החנק" (בריטן).

מחוץ לגרמניה ניצח כהן בבית האופרה הקנדי ("חסדו של טיטוס"), פסטיבל האופרה מצ'רטה ("חליל הקסם"), האופרה הישראלית ("ווצק" ו"ליידי מקבת ממצנסק"), תיאטרון מסימו בפלרמו ("אידומנאו" ו"חלום ליל קיץ") והאופרה של אוסלו ("הספר מסביליה" ו"נישואי פיגרו"). ביולי 2025 הוא ניצח על הבכורה האיטלקית של "אוון ווינגרייב" מאת בריטן בפסטיבל עמק איטריאה.

באולמות הקונצרטים ניצח כהן על תזמורות מובילות, לרבות התזמורת הממלכתית של ברלין, הפילהרמונית של לוס אנג'לס, הפילהרמונית של דרזדן, התזמורת הסימפונית של מינכן, התזמורת הסימפונית של רדיו לייפציג, הפילהרמונית של הלסינקי, התזמורת הסימפונית הלאומית של אירלנד, תזמורת מג'ו מוזיקלה בפירנצה, התזמורת הקאמרית של לוזאן, הקאמרטת זלצבורג, התזמורת הסימפונית של בזל והפילהרמונית הישראלית.

כהן מרבה לנצח על מוזיקה בת זמננו. הוא שימש כעוזר מנצח של פייר בולז בפסטיבל לוצרן (2009-2010), והשתתף בפרויקט האקדמיה למלחינים של פסטיבל לוצרן (2011-13).

דניאל כהן למד באקדמיה המלכותית למוזיקה בלונדון, ובמשך שנים רבות היה כנר בתזמורת דיוואן מזרח-מערב, שם שימש עוזר מנצח לדניאל בארנבוים. הוא התמחה בתוכנית על שם דודמל בפילהרמונית של לוס אנג'לס (2013-14) ובפסטיבל המוזיקה טנגלווד (2014).

גיל שחם, כנר

גיל שחם הוא אחד הכנרים המובילים בימינו. הוא זכה בפרס הגרמי ובתואר "נגן השנה" (2012) מטעם מיוזיקל אמריקה והוא מבוקש בכל רחבי העולם להופעות כסולן עם תזמורות מובילות ומנצחים נודעים וכן ברסיטלים ועם הרכבים קאמרליים על במות חשובות ובפסטיבלים היוקרתיים ביותר. הצלחותיו בשנים האחרונות כוללות את ההקלטה והביצועים שזכו לשבחי הביקורת של מכלול הסונטות והפרטיטות לכינור סולו מאת י. ס. באך.

כסולן הוא מופיע בקביעות עם התזמורת הפילהרמונית של ברלין, הסימפונית של בוסטון, הסימפונית של שיקגו, הפילהרמונית הישראלית, הפילהרמונית של לוס אנג'לס, הפילהרמונית של ניו יורק, תזמורת פריז והסימפונית של סן פרנסיסקו. כמו כן היה אומן הבית של תזמורות מונטריאול, שטוטגרט וסינגפור. הוא גם מרבה להופיע ברסיטלים עם הפסנתרן הקבוע שלו אקירה אגוצ'י בצפון אמריקה, באירופה ובאסיה.

במסגרת הפרויקט שיזם "קונצ'רטי לכינור משנות השלושים", הוא מבצע מיצירותיהם של ברבר, ברטוק, ברג, קורנגולד, פרוקופייב ורבים אחרים. הקלטותיו הרבות זיכוהו בפרסים יוקרתיים, בהם פרסי גרמי רבים, גראן פרי דו דיסק, דיאפזון הזהב ופרס גרמופן.

גיל שחם נולד באילינוי שבארה"ב ב-1971 והגיע לישראל בהיותו בן שנתיים. הוא החל את לימודי הנגינה בגיל שבע אצל שמואל ברנשטיין וזכה מדי שנה במלגות מטעם קרן התרבות אמריקה-ישראל.

ב-1981 הופיע לראשונה עם התזמורת הסימפונית ירושלים והפילהרמונית הישראלית וב-1982 זכה בפרס הראשון בתחרות קלרמונט בישראל. באותה השנה זכה במלגה ללימודים בג'וליאד וכמו כן למד באוניברסיטת קולומביה. ב-1990 קיבל מענק קריירה מטעם קרן אייברי פישר וב-2008 זכה בפרס אייברי פישר היוקרתי.

הוא מנגן בסטרדיווריוס שנבנה ב־1699 וקרוי על שמה של הרוזנת פוליניאק.